

Джерела

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. — К. : Либідь, 1997. — 374 с.
2. Іваницький А.І. Українська музична фольклористика (методологія і методика) : навч. посіб. / А.І. Іваницький. — К. : Заповіт, 1997. — 392 с.
3. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи : підруч. [для студ. пед. ф-тів] / О.Я. Савченко. — К. : Абрис, 1997. — 415 с.
4. Скаткин М.Н. Содержание общего среднего образования. Проблемы и перспективы / М.Н. Скаткин, В.В. Краевский. — М. : Знание, 1981. — 215 с.
5. Філософський словник / [ред.-упоряд. В.І. Шинкарук]. — 2-ге вид. — К. : Укр. рад. енцикл., 1986. — 796 с.

УДК 78.01:159.93

Рахманова О.К.,

викладач Університетського коледжу,

аспірантка Київського університету імені Бориса Грінченка

СИНЕСТЕЗІЙНЕ СПРИЙНЯТТЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ

У статті науково обґрунтовано теорії синестезійного сприйняття музичного мистецтва. Проаналізовано філософський і культурологічний аспекти полімодальної природи мистецтва. Висвітлено системні властивості синестезії як основи формування когнітивних потенцій естетичного досвіду особистості.

Ключові слова: синестезія, синестезійне сприйняття, дихотомія, кольоромузичні асоціації, особистість.

В статье научно обоснованы теории синестезийного восприятия музыкального искусства. Проанализированы философский и культурологический аспекты полимодальной природы искусства. Освещены системные особенности синестезии как основы формирования когнитивных потенций эстетического опыта личности.

Ключевые слова: синестезия, синестезийное восприятие, дихотомия, цветомузыкальные ассоциации, личность.

The article scientifically substantiates theories of the synesthetic perception of musical art. The philosophical and cultural aspects of the polymodal nature of art are analyzed. It is highlighted system properties of synesthesia as the basis for the formation of cognitive potentials of personality's aesthetic experience.

Key words: *synesthesia, synesetic perception, dichotomy, color-conscious associations, personality.*

Постановка проблеми. Під час сприйняття мистецтва у людини виникають метафори чуттєвого сприйняття, які об'єднують різні сенсорні системи. У зв'язку із цим в психології вивчається явище синестезії (від грец. *Synaisthes's* — співвідчуття) — виникнення у людини відчуттів не тільки в органі, на який впливає подразник, але й одночасно в іншому органі чуття [2, 530]. Однокореневі слова: естет (грец. *Aisthetes* — той, що сприймає) — шанувальник мистецтва, цінитель прекрасного [2, 697]; естетичний (грец. *aisthetikos*) — пов'язаний зі сприйняттям прекрасного в житті й мистецтві [2, 697]. Для розуміння терміна «синестезія» за основу можна взяти кореневу частину *syn* (грец.) — об'єднання, спільний прояв; синергія (грец. *Synnergeia* — співдружність) — спільна дія будь-яких органів, фізіологічних систем [2, 530].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Упродовж ХХ ст. багатьох дослідників цікавили характер і різновиди інтермодальних асоціацій. Вони дійшли висновку, що синестезія — явище швидше унікальне і притаманне тільки геніальним людям — композиторам, вченим, художникам, поетам. Ось, наприклад, як описують свої відчуття деякі відомі особистості — синестети (люди, які володіють синестезією): І. Стравінський писав про музичні інтервали: «... октава — гладка; септима — терпка, гостра, порожня; секста — м'яка, бархатиста, соковита; квінта — водяниста, порожня, жорстка...» [17, 290]; А. Ейнштейн висловлювався про природу наукових відкриттів: «Слова, так як вони пишуться або вимовляються, не відіграють ролі в моєму механізмі мислення. Елементами мислення виступають більш-менш ясні образи і знаки фізичних реальностей. <...> У мене ці елементи зорові, м'язового типу» [6, 25–26]. У ХХ ст. з'явилися книги про людей, обдарованих незвичайною здатністю «бачити» світ (М. Лонг, Л. Сабанєєв [7], М. Хаслер та ін.)

У філософському аспекті синестезійний підхід пронизує багато концепцій. Поряд з натурфілософськими ідеями бінарність явищ «зір — слух» трактують лише як опозицію акустики і оптики (І. Кеплер, В.І. Вернадський, Ю. Ньюленд та ін.), також існує

ють концепції, в яких враховується людський фактор. Наприклад, П. Флоренський вважав дихотомію «зір — слух» основою сприйняття. Філософ досліджував енергетичні властивості звуку за допомогою слова: «слово — звукова енергія, дуже тонко організована, що має певну високодиференційовану будову» [12, 275]. Тобто, на його думку, мистецтво словесне, як і образотворче, є організацією простору. Один корінь у сприйнятті слова або кольору зачіпає три шари буття: артикуляційно-звуковий, понятійний та ідеальний (душу). Побачити ці шари може кожна людина, тому синестезія «слово — колір» може виникнути у будь-кого. Так, шляхом філософських роздумів П. Флоренський прогнозує появу психолінгвістики та пізнає звук як неакустичний феномен. Таким чином, звук, колір і слово породжують вібрацію організму та формують невербальний інтелект, почуття особистості.

Мета статті полягає у виявленні теорій синестезійного сприйняття та аспектів полімодальної природи музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до культурологічного аспекту мистецтва, синестезія «звук — колір» виникає у сприйнятті індивіда частіше за інші. Доводить це синкретичне мистецтво традиційних культур, коли будь-яке зображення або колір мали символічне значення, що виражається певними словами. Н. Серов [11] описував кольорове кодування часу і простору в мистецтві традиційних культур, пов'язуючи колір з релігійними канонами (зелений — Осіріс, фіолетовий — Вішну тощо) та інтелектуальними діями (білий — свідомість, сірий — підсвідомість, чорний — несвідомість тощо). Є дослідження даної тематики також у А. Вежбицького та К. Роу. Символіка кольору впливає на об'єктивні особливості психіки й асоціації, нерідко досить прості: зелений — весна, пробудження, надія; синій — небо, чистота; жовтий — сонце і життя; червоний — вогонь і кров; чорний — темрява, страх, неясність, смерть. Світлові та кольорові концепції сприйняття пов'язані з певними універсальними елементами людського досвіду.

Бінарність «зір — слух» у деяких випадках трактується як «кольоровий слух», особливо поширеною формою синестезії є «музичний тон — колір». Цей феномен описано, зокрема, в роботах А. Біне та О. Мессіана. У спільній статті І. Ванечкіна та Б. Галеев зазначають, що «кольоровий слух» мали багато композиторів і музикантів — М. Римський-Корсаков, О. Скрябін, О. Мессіан, К. Дебюссі, М. Равель, І. Вишнеградський та інші, однак їх синестезії суто індивідуальні. У будь-якому випадку при аналізі дихотомії «зір —

слух» виявлялися енергетичні, архетипні, релігійні та інтелектуальні складові. Так, «мальовничі» синестезії пов'язують з асоціативною візуалізацією глибинного руху почуттів і емоцій, що відбувається у підсвідомості. Найявний в основі звичайний досвід кольорового бачення доповнюється міфологічними, релігійними й естетичними поглядами. Отже, філософський і культурологічний аспекти допомагають пояснити полімодальну природу багатьох творчих явищ у мистецтві.

Упродовж ХХ ст. синестезійна парадигма поступово входить у науковий апарат педагогіки і проявляє себе в естетичному аспекті даної науки. На думку Б. Галеєва, синестезія включає в себе: «а) поетичні стежки і стилістичні фігури, пов'язані з міжчуттєвими переносами; б) кольорові і просторові образи, що викликає музика; в) взаємодію між мистецтвами. Так, до літературної синестезії відносять вираз типу “флейти звук — блакитний” (К. Бальмонт), до образотворчої — картини М.К. Чюрльоніса і В. Кандинського, до музичної — твори К. Дебюссі і М. Римського-Корсакова і т.д., маючи на увазі існування особливих “синестетичних” жанрів (програмна музика, музичний живопис) і видів мистецтва (світломузика, синестетичний фільм)» [3, 200].

За допомогою аналізу полімодальної взаємодії дослідниками визначається своєрідність естетичної цінності багатьох творів, починаючи з кінця ХІХ ст. і до наших днів. Так, Б. Галеєв і І. Ванечкіна аналізували найкращі зразки їх інтерпретації: наприклад, постановку «Прометея» О. Скрябіна і «Щасливої руки» А. Шенберга [10]; оперу Б. Бартока «Замок герцога Синя Борода», що включає світлову сценографію, і «Алілуя» С. Губайдуліної [14] та ін. Прояви міжчуттєвих синтезів впливають на принципи класифікації мистецтв у роботах Б. Галеєва, І. Іоффе, В.В. Кожінова, де вони співвідносяться з еволюцією виразних засобів. За допомогою синестезії з'являється таке явище культури, як художній синтез. Наприклад, Н. Коляденко проводила паралелі між музичними і літературними художніми формами. Аналізували стилістику метафоричного художнього мовлення А. Овсянніков та Л. Прокоф'єва, вивчаючи в літературному образі звукові іпостасі (наслідування, імітацію звуку) і незвукові явища, наприклад: рух безтілесного образу (душі, думки), його розсіювання і збирання, згущення і розрідження.

Синестезія відіграє важливу роль у психології. Наприклад, за Р. Арнхеймом [1, 6], всі мистецтва візуальні, тобто зміст будь-якого мистецтва формує насамперед зорові образи. Наприклад,

у музиці процедура перетворення відбувається на підсвідомому рівні, наприклад візуального в аудіальне або моторно-рухове, і є важливим елементом у процесі створення і сприйняття художнього образу протягом всього існування мистецтва. Вивчивши психічні особливості міжчуттєвих зв'язків у музичному сприйнятті, Б. Галеев узагальнює історичну роль синестезії. На думку вченого, синестезія сприяє сприйняттю музики як свого роду руху «звукового тіла» в уявному просторі, щодо якого визначені координати: глибина — фактура звучання, вертикаль — гармонія, горизонталь — мелодика. Світу міжчуттєвих уявлень в музиці «притаманні всі основні параметри, якими володіє світ реально видимих образів (простір, рух, пластика, колір)» [4, 53]. Однак всі елементи подібної системи сприйняття в історії музичного мистецтва зазнають змін.

У музичній психології синестезію визначають як наслідок музикальності особистості. Спеціальні музичні здібності — інтонаційний слух і відчуття ритму, якщо вони активні у людини від народження або розвинені у процесі занять, можуть пробуджувати природні синестезії (зв'язок з тілесною моторикою, тактильними, просторовими та іншими відчуттями). На нашу думку, аналіз мистецтвознавчої літератури дає змогу визначити об'єктивну роль синестезії у творчій діяльності людини. Так, вона полягає в активізації і загостренні сприйняття і в цілому допомагає зрозуміти зміст творів мистецтва, зокрема звукову природу музики.

Синестезія проявляється в емоційному стані особистості, зумовленому впливом зовнішніх подразників — музики, слова, кольору тощо. Сприймаючи мистецтво, індивід входить у відповідний емоційний стан, що проявляється у вегетативних зрушеннях. Підкреслимо, що сутність феномена «синестезія» має корінь «син», що означає об'єднання, спільний прояв. Зміст «синестезії» в якійсь мірі розкривається терміном «вібрація» (*латин.* — коливання, тремтіння). Психічна активність знаходиться у постійному функціонуванні, і стан людини, що сприймає музику, коливається від спокою до збудження.

Причина виникнення синестезії «звук — колір» об'єктивна: класична музика має властивість виражати всі параметри навколишнього світу у візуальних формах і кольорі. Важливу роль відіграє емоційна установка на сприйняття звуку і кольору. Таким чином, синестезія не залежить від художніх здібностей і таланту людини. Це чуйність і тонкість сприйняття мистецтва, які можна розвинути і які сприятимуть формуванню художньо-творчих здібностей, об-

разного та асоціативного мислення, когнітивних потенцій особистості.

Висновки. Синестезія істотно збільшує пізнавальні здібності людини. Вона як концентрована і симультанна актуалізація чуттєвого в широкому спектрі його проявів сприяє кращому сприйняттю діалогу культур, цілісності світу шляхом зближення людських пізнавальних здібностей і їх збагачення на основі об'єднання інтелекту та інтуїції. Синестезія є найважливішою складовою чуттєвого знання як основи, що формує когнітивні потенції естетичного досвіду, вирізняється органічністю, цілісністю, нероздільністю «відчуття і розуміння». На основі полімодальних відчуттів формується процес синестезійного сприйняття. Синестезійне сприйняття визначається як цілісне відображення предметів, ситуацій і подій, що виникає при безпосередньому впливі на рецепторні поверхні органів чуття. Цілісне відображення складається у результаті взаємодії аналізаторів, з підключенням пам'яті та розумових операцій. Отже, процес синестезійного сприйняття формується за участі різних невербальних компонентів: процесуально-динамічного, енергетичного, емпатійного, кольоромузичного, зорового.

Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо у розробці наукової проблематики, пов'язаної з естетичним сприйняттям і художнім мисленням сучасної людини, можливості якої, зумовлені революційними зрушеннями в інформаційних технологіях, навчальних методах, перетворюють її в *Homo synaisthetis*, що сприймає реальний світ і мистецтво синестезійно, цілісно, комплексно, синергетично.

Джерела

1. Арнхейм Р. Визуальное мышление / Р. Арнхейм // Зрительные образы: феноменология и эксперимент. — Душанбе: ТГУ, 1973. — Ч. 3. — С. 6–79.
2. Булыко А.Н. Большой словарь иностранных слов / А.Н. Булыко. — М.: Мартин, 2004. — 704 с.
3. Ванечкина И.Л. Синестезия / И.Л. Ванечкина, Б.М. Галеев // КорневиЩе, ОА: Книга неклассической эстетики / редкол.: В.В. Бычков, Н.Б. Маньковская. — М.: РАН, Ин-т философии, 1999. — С. 200–202.
4. Галеев Б.М. Светомузыка в системе искусств : учеб. пособ. / Б.М. Галеев. — Казань: КГК, 1991. — 88 с.
5. Кирнарская Д.К. Музыкальные способности / Д.К. Кирнарская. — М.: Таланты — XXI век, 2004. — 496 с.

6. Рубинштейн С.Л. Человек и мир / С.Л. Рубинштейн. — СПб. : Питер-Юг, 2003. — 512 с. — (Серия «Мастера психологии»).
7. Сабанеев Л.Л. Воспоминание о Скрябине / Л.Л. Сабанеев ; послесл. и коммент. С. Грохотова. — М. : Классика – XXI, 2003. — 293 с.
8. Светомузыка в театре и на эстраде : тез. докл. науч.-практ. семинара, Казань, 4–6 апр. 1992 г. / Казанская академия искусств ; отв. ред. Б.М. Галеев [и др.]. — Казань : [б. и.], 1992. — 136 с.
9. Серов Н.В. Цвет культуры: психология, культурология, физиология / Н.В. Серов. — СПб. : Речь, 2004. — 672 с.
10. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей / Б.М. Теплов. — М.–Л. : Изд-во Академии пед. наук РСФСР, 1947. — 335 с.
11. Musik und Kunst. Erfahrung — Deutung — Darstellung: ein Yesprech zwischen den Wissenschaften. — Mannheim, 2000.

УДК 784:37.011.3-051

Маєвська А.С.,

викладач Університетського коледжу,

аспірантка Київського університету імені Бориса Грінченка

МИСТЕЦЬКА РЕФЛЕКСІЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У ПРОЦЕСІ ВОКАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКОГО РОЗВИТКУ

Стаття присвячена актуальній в сучасній освіті проблемі мистецької рефлексії. Автор підкреслює значимість і необхідність мистецької рефлексії майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі вокально-виконавського розвитку; розглядаючи поняття «рефлексія», досліджує такі категорії, як «професійна педагогічна рефлексія» і «мистецька рефлексія». Зроблено висновок, що мистецька рефлексія тісно корелює з такими музично-педагогічними категоріями, як інтонація, інтерпретація, музично-виконавська майстерність.

Ключові слова: вокально-виконавський розвиток, майбутній вчитель, мистецька рефлексія, музичне мистецтво.

Статья посвящена актуальной в современном образовании проблеме художественной рефлексии. Автор подчеркивает значимость и необходимость художественной рефлексии будущих учителей музыкального искусства в процессе вокально-исполнительского развития; рассматривая понятие «рефлексия», выделяет такие категории, как